

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.18>**Олексій Дрозд,**

докт. юрид. наук, доцент,

начальник відділу докторантури та ад'юнктури

Національної академії внутрішніх справ

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено проблемі гендерної рівності у секторі безпеки й оборони. Важливість гендерної рівності у цій сфері вже давно визнана правозахисниками усього світу та викладена у низці резолюцій Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки, які активно імплементують в національне законодавство держави-члени організації. Україна теж активно працює в напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції, а тому серйозно ставиться до гендерного питання. Однак, на жаль, воно не є пріоритетним у рамках оборонної реформи, через що йому не приділяється достатньо уваги. Водночас у розвинутих державах світу жінки з кожним роком все активніше залучаються до служби в збройних силах, і така практика приносить лише позитивні результати. Тож ми вирішили вивчити досвід деяких країн, яких можна назвати лідерами в питаннях налагодження гендерної ситуації у сфері безпеки й оборони (США, Ізраїль, Німеччина), з метою його запозичення та подальшого впровадження у законодавство України. Зокрема, були опрацьовані нормативні акти вищезазначених держав, які регулюють питання, що розглядається, та вивчені організаційні особливості проходження жінками військової служби. Крім того, ми проаналізували основні резолюції Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки, в яких викладені практичні рекомендації стосовно захисту прав жінок у конфліктних та постконфліктних ситуаціях, їх активного залучення до роботи у сфері безпеки й оборони, а також інтеграції гендерних аспектів у мирні процеси.

Ключові слова: гендерна рівність, сфера безпеки та оборони, жінки, резолюції РБ ООН, збройний конфлікт.

Постановка проблеми. У сучасному світі жінки все частіше стають рушійною силою суспільства. Нині вони менше сумніваються у власних здібностях, готові брати на себе відповідальність та вирішувати складні завдання. Вони не бояться викликів і проблем та ладні долати будь-які труднощі, аби досягти висот в омріяній професії, а тому обов'язок будь-якої демократичної держави полягає у наданні жінкам рівних із чоловіками можливостей для побудови кар'єри. Потенціал жінок величезний і полягає у їхньому внеску не лише в соціальний та економічний прогрес, але й у сектор безпеки й оборони.

Важливість залучення жінок до роботи у зазначеній сфері має сприяти прийняттю та впровадженню гендерної політики та покращенню ситуації з гендерної рівності. У цьому контексті слід зазначити, що формування гендерної політики у сфері безпеки й оборони зумовлене необхідністю відповідати на виклики сучасного суспільства. Дослідження показують, що традиційно у цьому секторі чоловіки займають домінуючу позицію у світі. Втім, протягом останніх кількох років ця тенденція поступово змінюється.

Уряд України невпинно працює в напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції. У нашій діяльності особлива увага приділяється інтеграції гендерної рівності у реформу сектору безпеки та оборони. Уряд визнає, що цілей реформи не можна досягти без урахування гендерної рівності, яка пов'язана з основоположними цінностями демократії, особистою свободою, правами людини та верховенством права [1, с. 6].

Ступінь наукової розробки теми. Деякі проблеми вибраної нами теми наукового дослідження були розглянуті у працях В. Архипова, Н. Аніщука, М. Ануфрієва, Н. Болотіної, О. Горчанюк, Л. Грицяк, Ю. Івченко, І. Даудової, О. Дашковської, Л. Кобилянської, Л. Мороз, О. Рудневої, М. Чеховської та інших.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення досвіду деяких країн, які можна назвати лідерами в питаннях налагодження гендерної ситуації у сфері безпеки й оборони (США, Ізраїль, Німеччина), з метою його запозичення та подальшого впровадження у законодавство України.

Виклад основного матеріалу. Важливість гендерної рівності у сфері безпеки

й оборони вже давно визнана правозахисниками усього світу та викладена у низці резолюцій Ради Безпеки ООН (РБ ООН) щодо жінок, миру та безпеки. Так, 31 жовтня 2000 року було прийнята Резолюція 1325, в якій наголошується на важливості ролі жінок у вирішенні конфліктів та запобіганні їм, проведенні мирних переговорів, розбудові та підтримці миру, гуманітарному забезпеченні та відновних діях, а також підкреслюється важливість їхньої рівноправності та участі у всіх заходах щодо підтримки та сприяння миру та безпеці. У Резолюції 1325 міститься заклик до всіх суб'єктів активізувати залучення жінок та враховувати гендерні аспекти у всіх операціях ООН з питань миру та безпеки. Увага акцентується на необхідності вжиття всіма учасниками збройних конфліктів спеціальних заходів для захисту жінок та дівчат від гендерного насильства, особливо згвалтування та інших форм сексуального насильства [2].

Із метою забезпечення співпраці та координації у всій системі Організації Об'єднаних Націй щодо імплементації резолюції Ради Безпеки 1325 Міжвідомча мережа з питань жінок та гендерної рівності створила Міжвідомчу робочу групу з питань жінок, миру та безпеки, яка очолюється Спеціальним радником з питань гендерних питань та поліпшення стану жінок.

Подальші резолюції, присвячені жінкам, миру та безпеці (особливо резолюції 1820, 1888, 1889 та 1960), надали можливості для реалізації гендерної політики у сфері міжнародної безпеки та ведення мирних операцій.

Так, у 2008 році Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію 1820 (SCR 1820) про сексуальне насильство як зброю війни. У ній міститься вимога до держав про необхідність вжиття ними спеціальних заходів для захисту жінок будь-якого віку від сексуального насильства під час збройних конфліктів, надання їм доступу до правосуддя та допомоги як жертвам насильства. SRC 1820 наголошує на нагальній необхідності збільшення кількості жінок-членів миротворчих місій.

Третя та четверта резолюції, SCR 1888 та SCR 1889, були прийняті у 2009 році з метою посилення положень раніше прийнятих резолюцій, які стосуються проблеми сексуального насильства під час війни. SCR 1888 підсилює положення SRC 1820 та закликає уряди держав розробити конкретні заходи щодо реагування та запобігання сексуальному насильству у період воєнних конфліктів. У цій Резолюції передбачено створення офісу Спеціального представника Генерального секретаря з питань сексуального насильства у збройних конфлік-

тах (SGSR-SV), який контролює об'єднані зусилля відомств ООН з питань сексуального насильства на війні в рамках нової групи – UN Action (Against Sexual Violence in Conflict). SCR 1889 конкретизує положення SCR 1325 в частині посилення ролі жінок у миротворчій діяльності та запобіганні конфліктам, а також стосовно розробки показників для обчислення рівня імплементації Резолюції 1325 як у рамках системи ООН, так і в законодавстві держав-членів. Резолюція 1889 орієнтована на постконфліктну розбудову миру; у ній, зокрема, підкреслюється нагальна потреба: включення гендерних питань у всі процеси відновлення в постконфліктний період; фінансування та створення програм для здійснення заходів, які розширюють можливості жінок; встановлення конкретних стратегій у правоохоронній системі та системі правосуддя, які будуть відповідати потребам безпеки та закріплювати пріоритет жінок і дівчат [3, с. 34].

У грудні 2010 року, зазначивши, що сексуальне насильство під час збройних конфліктів залишається систематичним, нестримним і дуже поширеним, Рада Безпеки одностайно прийняла нову резолюцію SRC1960 [4], головною метою якої є створення інструментарію для боротьби з безкарністю у цій сфері та надання конкретних пропозицій, необхідних як для запобігання, так і для захисту від сексуального насильства під час конфліктів. Резолюція є важливим документом для відновлення справедливості та визнання того, що сексуальне насильство є серйозним порушенням прав людини та норм міжнародного права. У Резолюції 1960 також передбачено створення Робочої групи з питань сексуального характеру, пов'язаних з конфліктами, для контролю та перевірки випадків насильства під час воєнних дій. Основним завданням цієї групи є ведення переліку збройних угруповань, які підозрюються у використанні сексуального насильства як зброї. Критеріями внесення до цього списку є таке:

– застосування сексуального насильства є частиною розробленого плану та вчиняється проти певної групи осіб;

– сексуальне насильство вчиняється переважно членами цих угруповань;

– сексуальне насильство застосовується виключно для досягнення певних цілей.

Усі перераховані резолюції наголошують на необхідності відповідної реакції з боку держав-членів та вжиття ними своєчасних та ефективних заходів, завдяки яким жінки будуть захищені від насильства під час збройних конфліктів, постконфліктної розбудови миру та на всіх етапах мирних процесів.

Жодна з цих резолюцій не має юридично обов'язкової сили для держав-членів ООН, однак у них прописаний нормативний план, виконання якого забезпечується на міжнародному рівні і який сприяє захисту прав жінок у конфліктних та постконфліктних ситуаціях, їх активному залученню до роботи у сфері безпеки й оборони, а також інтеграції гендерних аспектів у мирні процеси.

На виконання Резолюції 1325 та подальших резолюцій Уряд України у свою чергу затвердив Національний план дій, результати прийняття якого нещодавно були представлені громадськості. За словами заступника Міністра соціальної політики з питань європейської інтеграції, особливості імплементації Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 в Україні є наявність місцевих планів дій, що важливо в умовах децентралізації, яка відбувається в нашій країні. Так, на тепер розроблено та затверджено регіональні плани дій або такі плани є частиною комплексних програм соціального захисту населення, забезпечення гендерної рівності, протидії гендерно зумовленому насильству у Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Київській, Кіровоградській та Сумській областях. Новий же Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» буде розроблятися за методикою управління, орієнтованого на результати [5].

Із часу ухвалення Резолюції РБ ООН та з моменту прийняття Національного плану дій України на виконання цієї Резолюції органи сектору безпеки та оборони України докладають зусиль для покращення гендерного балансу у військових силах; врахування гендерних аспектів під час розробки, планування, проведення та оцінки здійснення реформи; ліквідації зловживань та переслідування у збройних силах і для запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом та іншим порушенням прав людини. Незважаючи на те, що певні досягнення є очевидними, більшість із них відбулися шляхом поетапних та іноді ситуативних заходів, які ще мають змінити військові структури та менталітет [1, с. 6].

У США на виконання вищезгаданої Резолюції був прийнятий Національний план дій (National Action Plan (NAP)). Перший NAP був прийнятий у грудні 2011 року, а другий – у червні 2016 року на періоди 2011–2015 та 2016–2018 відповідно. 06 жовтня 2017 року Президент Америки підписав Закон «Про жінок, мир та безпеку», який передбачав створення Стратегії щодо збільшення кількості жінок для врегулювання конфліктів та розбудови миру. Як наслідок,

у червні 2019 року США прийняли нову Національну стратегію щодо жінок, миру та безпеки (WPS), причому адміністрація Трампа назвала її першою у своєму роді.

Стратегія WPS [6] відзначає величезний невикористаний потенціал жінок і дівчат щодо виявлення, вирішення конфліктних ситуацій та запобігання їм. По суті, Стратегія WPS визнає низку переваг для держави від надання жінкам та дівчатам можливості працювати у сфері безпеки й оборони. Отже, основна мета Стратегії WPS – активно залучати жінок та дівчат до участі у запобіганні конфліктам та розбудові миру, намагаючись тим самим побороти несприятливий вплив на них збройних конфліктів.

Крім того, ця Стратегія передбачає розширення прав і можливостей жінок, завдяки чому останні можуть брати безпосередню участь у запобіганні, посередництві та вирішенні воєнних конфліктів та протидії тероризму, щоб сприяти стабільному та тривалому миру в тому числі у районах, які постраждали у результаті сутичок. Для досягнення цієї мети Стратегія WPS встановлює три окремі, але взаємопов'язані стратегічні цілі, які за задумом необхідно впровадити в життя до 2023 року:

- жінки є більш підготовленими і здатними брати участь у заходах, що сприяють стабільному та міцному миру;
- жінки та дівчата є захищеними та мають рівний доступ до державних та приватних програм допомоги в тому числі від США, міжнародних партнерів та приймаючих країн;

Сполучені Штати та уряди країн-партнерів покращують інституціоналізацію та спроможність забезпечити стійкі та довготривалі стосунки у рамках WPS.

Стратегія WPS також закріплює чотири напрями роботи, необхідні для досягнення стратегічних цілей. Важливо, щоб дії (завдання), виконані в рамках кожного з напрямів, були спрямовані на розширення можливостей і досягнення рівності жінок на одній або декількох фазах конфлікту. Цими напрямками є: запобігання конфлікту та підготовка до можливих невдач; управління конфліктами, їх пом'якшення та вирішення; а також постконфліктні та посткризові заходи, спрямовані на надання необхідної допомоги та відновлення.

Збройні Сили Ізраїлю – одна з єдиних армій у західному світі, в якій проходження військової служби жінками закріплено законом. Жінки служили в ізраїльській армії з моменту її створення у 1948 році. До 2001 року вони проходили службу в Жіночому корпусі, який відомий під єврейською

абревіатурою CHEN. Після п'ятитижневого періоду базової підготовки вони ставали клерками, водіями, працівниками системи соціального забезпечення, медсестрами, радистами, диспетчерами польотів, персоналом для обслуговування боєприпасів та інструкторами курсів. Однак поступово їх почали переводити на оперативні посади як через нестачу бойових солдат, так і через вимоги, які висувалися ізраїльськими військовими феміністичними групами [7].

Так, після війни за незалежність, яка тривала до кінця 90-х, жінкам не дозволялося служити на бойових позиціях. Усе почало змінюватися в 1994 році, коли цивільний льотчик та авіаційний інженер Аліса Міллер подала скаргу до Вищого суду про те, що вона успішно склала іспити на навчання пілотів ізраїльських Повітряних сил (IAF), проте у навчанні їй було відмовлено за ознакою статі. У 1996 р. Суд постановив, що IAF не має права відсторонювати кваліфікованих жінок від навчання. Жіночі організації скористалися цією перемогою для розробки законопроекту, що дозволяє жінкам працювати на будь-якій посаді, якщо вони зможуть здобути відповідну кваліфікацію [8].

У 2000 році до Закону про військову службу була внесена поправка, відповідно до якої жінки мають таке ж право обіймати будь-яку посаду у Збройних силах Ізраїлю, як і чоловіки. Ця поправка надала жінкам можливість на рівні з чоловіками бути визнаними фізично та психологічно придатними для роботи. Питання ж про те, чи може жінка за своїми якостями бути призначена на певну посаду, залишається на розсуд військових командирів у кожному конкретному випадку.

Станом на 2011 рік 88 % усіх посад в ізраїльській армії є доступними для кандидатів-жінок, хоча вони займають лише 69 %. Кількість жінок-учасниць бойових дій за останні роки зросла більше ніж удвічі. У 2012 році 3 % жінок перебували на бойових позиціях. За чотири роки кількість таких жінок зросла до 7 % – і це далеко не межа. Водночас, за даними Збройних сил Ізраїлю, за період бойових операцій, який охоплює 1962–2016 роки, було вбито 535 ізраїльських військовозобов'язаних жіночої статі (ця цифра не включає десятки жінок-солдат, загиблих на службі в Ізраїлі до 1962 року) [9].

Строк служби в армії Ізраїлю становить 24 місяці, крім визначених законом посад, для яких передбачений строк служби тривалістю 36 місяців. Жінки можуть бути звільнені від військової служби через релігійні переконання, шлюб, вагітність чи материнство.

Жінки, які переїжджають до Ізраїлю у віці 17 років і старші, як правило, звільняються від військової повинності, однак можуть служити на добровільній основі. Крім того, жінок (які не є бійцями), як правило, не призивають на резервну військову службу, якщо вони перебувають у шлюбі або якщо вони не досягли 24-річного віку [10].

Цікавим також у розрізі питання, що розглядається, є досвід Німеччини. Прем'єр-міністр цієї країни Ангела Меркель з моменту свого призначення у 2005 році і дотепер бере активну участь у створенні світової політики безпеки. Так, до складу бойових груп ЄС входить 8 % військовослужбовців із Німеччини, які залучаються до реалізації завдань гуманітарного та миротворчого характеру. Крім того, це одна з держав-членів ЄС з найбільшою часткою у спільному бюджеті, закладеною для цієї мети. Німеччина має одну з найпотужніших систем розвідки (BND) у світі, а тому справляє значний вплив на політику безпеки й оборони усього світу.

Окрім того, варто відзначити, що канцлер Німеччини активно виступає за імплементацію Резолюції ООН 1325 у Збройних силах Німеччини. Підтвердженням таких зусиль є дані про відсоток жінок у складі Бундесверу (Збройних сил Федеративної Республіки Німеччини). Нині у складі збройних сил ФРН проходить службу близько 10 % жінок від загального складу, що є доволі високим показником. Ця статистика є чудовим прикладом практичного впровадження резолюції ООН.

У 2001 році парламент Німеччини вирішив, що всі посади у підрозділах, відділеннях та офісах Бундесверу є відкритими для представниць прекрасної статі. Із того часу більш ніж 18 000 жінок приєдналися до авіаційних, морських та сухопутних військ німецької армії.

Довгостроковим планом німецького Уряду передбачається, що кількість жінок в армії має становити 15 % від загального складу. Водночас військові та політичні органи країни направляють певний відсоток жінок до військ, які входять до складу місії за межами країни (відсоток залежить від характеру місії). Ця практика добре зарекомендувала себе як у сфері оборони, так в суспільстві в цілому. Залучення жінок до служби в збройних силах та впровадження політики гендерної рівності у сфері оборони дає позитивний результат, який підтверджується даними проведеного дослідження «Портрет жінки-солдата». Особливо важливим аспектом опитування є дані про те, що рішення жінок про вступ до лав армії є більш свідомим, зваженим та обґрунтованим порівняно з відповідним рішенням чоловіків.

Критерії прийняття жінок до Бундесверу відрізняються від тих, що висуваються до кандидатів чоловічої статі; те саме стосується і питань просування по службі. В історії Бундесверу не було жодної жінки, яка б командувала армією, так само як і немає жінок, які отримали б генеральські звання в жодному із підрозділів. Втім, двом жінкам із санітарної служби все ж було присвоєно звання генерала: одна з них ще проходить службу, інша вже вийшла у відставку [11, с. 97–99].

Висновки.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що низький рівень залучення жінок до служби у сфері безпеки й оборони сягає своїм корінням у традиції та культурні особливості міжнародної спільноти. Як і в минулому, сьогодні роль жінки у створенні та реалізації політики у цьому секторі є, скоріше, символічною. Упередження про те, що проходити службу в армії можуть виключно чоловіки, існує навіть у сучасному світі. Однак глобалізаційні процеси висувають свої вимоги, а тому необхідність збільшення кількості жінок у лавах збройних сил зростає. Саме тому необхідність реалізації та практичного впровадження Резолюції ООН 1325 не викликає сумнівів.

Досвід іноземних держав доводить, що участь жінок у сфері безпеки та оборони приносить лише позитивні результати. Україна також прагне до практичної реалізації зобов'язань щодо забезпечення гендерної рівності в цьому важливому для держави секторі. Для досягнення цієї мети необхідно не лише імплементувати у національне законодавство міжнародні документи, що регламентують це питання, а й, перш за все, намагатися змінити свідомість суспільства та прибрати **бар'єри культурних упереджень**, які все ще мають обмежувачий ефект у залученні жінок до роботи у сфері безпеки та оборони на всіх її рівнях.

Список використаних джерел:

1. ООН Жінки в Україні. Оцінка гендерного впливу на сектор безпеки та оборони України у 2017 році. URL: <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publica->

[tions/2018/gender%20impact%20assessment%20ukraine%202017_ua_fin.pdf?la=en&vs=2813](https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2018/gender%20impact%20assessment%20ukraine%202017_ua_fin.pdf?la=en&vs=2813) (дата звернення: 10.09.2020).

2. Resolution 1325 (2000), adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SC_ResolutionWomenPeaceSecurity_SRES1325%282000%29%28english_0.pdf (дата звернення: 10.09.2020).

3. Snezana Nikodinovska-Stefanovska (2013). Women in conflict and peace: contemporary gender perspectives. Contemporary Macedonian Defense, Vol. 13. P. 27–40.

4. Resolution 1960 (2010), adopted by the Security Council at its 6453rd meeting, on 16 December 2010. URL: <https://www.refworld.org/docid/4d2708a02.html> (дата звернення: 10.09.2020).

5. Підбито підсумки виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidvedeno-pidsumki-vikonannya-nacionalnogo-planu-dij-z-vikonannya-rezolyuciyi-radi-bezpeki-onn-zhinki-mir-bezpeka-na-period-do-2020-roku> (дата звернення: 10.09.2020).

6. United States Strategy on Women, Peace and Security of June 2019. URL: https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2019/06/WPS_Strategy_10_October2019.pdf (дата звернення: 10.09.2020).

7. Women of the Israel Defense Forces: history in combat units. Jewish Virtual Library. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/history-of-women-in-idf-combat-units> (дата звернення: 12.09.2020).

8. Feldinger, Lauren Gelfond (2008). Skirt-ing history. The Jerusalem Post. URL: <https://www.jpost.com/magazine/features/skirt-ing-history> (дата звернення: 12.09.2020).

9. Cohen, Gili (2016). Israeli Woman Who Broke Barriers Downed by Hezbollah Rocket as 2006 Combat Volunteer. Haaretz. URL: <https://www.haaretz.com/israel-news/the-sole-woman-killed-in-the-second-lebanon-war-was-on-volunteer-combat-duty-1.5381998> (дата звернення: 12.09.2020).

10. The Ministry of Aliyah and Immigrant Absorption (2016). Military Service 7th Edition. URL: http://archive.moia.gov.il/Publications/idf_en.pdf (дата звернення: 15.09.2020).

11. Goran Vasilevski & Pavlov Ferdo (2013). Women involvement in creating and conducting defence and security policy in the world and in the republic of Macedonia. Contemporary Macedonian Defense, Vol. 13. P. 93–106.

Oleksii Drozd. Gender equality in the security and defense sector

The article is devoted to the issue of gender equality in the security and defense sector. The importance of gender equality in this area has long been recognized by human rights defenders around the world and is outlined in a number of UN Security Council resolutions on women, peace and security, which are actively implemented by Member States. Ukraine is also actively working towards European and Euro-Atlantic integration, and therefore takes the issue of gender equality quite seriously. However, unfortunately, it is not a priority within defense reform, and therefore it is not given enough attention. At the same time, women are becoming more and more involved in the armed forces of the developed countries of the world every year,

and this practice yields only positive results. So we have decided to study the experience of some countries, which can be called the leaders in gender issues in the area of security and defense (USA, Israel, Germany), in order to borrow this experience and to further implement it in the legislation of Ukraine. In particular, the normative acts of the above-mentioned States, which regulate the issue under consideration, were studied, and the organizational features of women's military service were considered. Besides, we analyzed the main resolutions of the UN Security Council on women, peace and security, which provide practical recommendations for the protection of women's rights in conflict and post-conflict situations, their active involvement in security and defense, and integration of gender aspects in peace processes.

Key words: gender equality, security and defense, women, UN Security Council resolutions, armed conflict.